

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра педагогіки та методики викладання іноземних мов

Курсова робота з педагогіки на тему:
Виховання учнівської молоді на засадах козацької педагогіки

Студента групи СЛ(укр)03-21
педагогічного факультету романо-
германської та української філології,
спеціальності 014 Середня освіта,
спеціалізації 014.01 Українська мова і
література, освітньої програми
Українська мова і література,
англійська мова, зарубіжна література
Сініцина Родіона Олександровича

Науковий керівник –
доктор. пед. наук,
доцент Волярська О.С.

Кількість балів – _____
Національна шкала – _____
Оцінка ЄКТС – _____

Члени комісії:

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	
1.1 Історичне становлення виховного процесу в педагогічній науці.....	5
1.2 Становлення і розвиток козацької педагогіки.....	11
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ.....	15
2.1 Зміст, форми і методи козацької педагогіки.....	15
2.2 Рекомендації педагогам з використання особливостей козацької педагогіки у власній професійній діяльності	21
ВИСНОВКИ.....	24
РЕЗЮМЕ.....	26
АВСТРАКТ.....	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	28

ВСТУП

В умовах реформування освітньої сфери України виникає потреба пізнання української спадщини, зокрема у сфері навчання й виховання підростаючого покоління. Справжніми феноменами патріотизму в історії нашої країни стали представники запорізького козацтва. Воно глибоко і різнопланово вплинуло на історичну долю України, на формування національної самосвідомості українського народу.

Історична доба козаччини в українській історії сприяла появі цілісної, суверенної та повноцінної особистості, яка була творцем і володарем самобутніх скарбів народної духовності. Творчий підхід до історико-педагогічної спадщини українського народу дозволяє стверджувати, що чільне місце в ній належить освітньо-виховному потенціалу козацької педагогіки.

Проблемами вивчення різних аспектів українського козацтва займалися А. Антонович, Г. Ващенко, М. Стельмахович. Особливості козацької педагогіки аналізували у своїх працях сучасні дослідники О. Андріянова, В. Бех, О. Гурова.

Актуальність дослідження цієї теми полягає в необхідності розумінні змісту, форм та методів козацької педагогіки та усвідомленого використання їх у сучасній педагогічній практиці.

Мета дослідження: теоретично проаналізувати особливості козацької педагогіки.

Об'єкт дослідження: навчально-виховні традиції українського народу.

Предмет дослідження: зміст, форми і методи козацької педагогіки.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз навчально-виховних традицій українського народу.
2. Обґрунтувати зміст, форми і методи козацької педагогіки.
3. Розробити рекомендації педагогам з використанням особливостей козацької педагогіки у власній професійній діяльності

Методи дослідження: теоретичні: аналіз і синтез наукових, історико-педагогічних джерел, інтернет-ресурсів, аналіз українського педагогічного досвіду, узагальнення матеріалу.

Структура дослідження: курсова робота складається зі вступу, двох розділів, висновку, резюме, списку використаної літератури (35 джерел). Містить 20 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

1.1 Історичне становлення виховного процесу в педагогічній науці

Виховання — процес спрямованого впливу на особистість з метою розвитку її інтелектуальних, емоційних, соціальних, моральних і фізичних якостей. Це поняття є важливим у педагогічній науці, оскільки є одним з основних завдань педагогіки – виховати людину [1].

І. Бех стверджував, що «духовне насичення людського образу – це своєрідне духовне завдання верховного рівня, яке й виступає прямим продуктом особливого гуманістичного діалогу» [2, с. 49], в якому виховання відіграє особливу роль.

Історіографічний огляд свідчить про те, що науковці розглядали окремі аспекти становлення педагогічної теорії та практики. Ідеї українських класиків педагогічної думки про спрямування освітнього процесу на розвиток дітей і молоді досліджували І. Бех, С. Вітвицька, А. Мудрик, О. Невмержицька та ін.

Виховання містить в собі багато аспектів, таких як формування цінностей, соціальної адаптації, розвиток креативності та інноваційності, самостійності і відповідальності, розвиток здібностей і навичок, а також розвиток моральної свідомості і духовності [34].

У педагогічній науці виховання є процесом, що передбачає співпрацю вчителя (вихователя) і учня (вихованця), який має на меті не тільки передачу знань, але і виховання повноцінної, розвиненої особистості. Виховання включає в себе індивідуальний підхід до кожного учня, розвиток його потенціалу, формування толерантності та розвиток здатності до самовдосконалення [34].

Виховання є складним процесом, який потребує пильної уваги і знань з боку вчителя (вихователя), оскільки воно має вирішальний вплив на формування особистості учня (вихованця) [34].

Основна задача виховання полягає в формуванні людини, яка буде здатна вирішувати свої проблеми у різних сферах життєдіяльності, а також має високий рівень культури та моральних цінностей.

Історія виховання у світі є досить складною та різноманітною, оскільки вона пов'язана з різними культурами, традиціями та історичними умовами різних країн і народів. Проте, можна виділити деякі загальні етапи та тенденції, що характеризують розвиток виховання у світі.

Перший етап пов'язаний з давніми цивілізаціями, де виховання передавалося через традиції, релігійні ритуали, прикмети та інші способи наслідування інших.

У Стародавній Греції була розвинена система виховання, в якій найбільший акцент приділявся фізичному та моральному вихованню молоді. Виховання в Стародавній Греції було суворим і дисциплінованим, але в той же час спрямоване на розвиток учнів як особистостей. У Греції виховання розуміли як формування мудрості, моралі, фізичних здібностей та розвитку характеру [26].

Діти зазвичай виховувалися вдома до 6 років, а потім вступали до школи, де навчалися читати, писати, рахувати та вивчали мову, літературу та музику. У школах викладання проходило головним чином на підставі запам'ятовування віршів, текстів і правил, і зазвичай він був орієнтований на дітей зі статусним походженням [26; 30].

Однією з найбільш важливих частин виховання були гімнастика та фізична підготовка. Учні проводили багато часу на вулиці, граючись в ігри та спортивні змагання. Вони навчалися бігати, стрибати, кидати диск та м'яч, а також училися бойовому мистецтву.

Одним з найважливіших аспектів виховання в Греції був розвиток характеру та моралі. Учні вчилися бути сміливими, розумними, гідними,

відданими своїм друзям та співвітчизникам. Вони також вивчали етику, філософію та право [26; 30].

Учнів зазвичай вчили наставники, які були висококваліфіковані в своїй справі. Наприклад, Сократ, Аристотель та Платон були відомими вчителями.

Сократ був одним з найвідоміших філософів давньогрецької педагогіки. Суть його педагогіки полягала в тому, щоб допомогти учням самостійно мислити, розуміти істину та розвивати свій характер.

Сократ вважав, що усі люди мають потенціал для розуміння істини, і цей потенціал може бути розвинутий шляхом постійного питання і відповіді на запитання. Він використовував метод запитання та відповіді, відомий як сократичний діалог, який полягав у тому, щоб допомогти учневі самостійно знайти відповідь на запитання.

Сократ вважав, що головна мета педагогіки — це формування характеру, а не накладання знань. Він вірив, що людина може стати кращою, якщо вона розвиває свій розум та моральні якості, такі як сміливість, справедливість та розуміння [32].

Сократ підкреслював, що виховання має бути індивідуальним, з урахуванням особистих потреб та здібностей кожного учня. Він також вважав, що вчителі повинні бути прикладом для своїх учнів, демонструючи моральність та розуміння [32].

Отже, педагогіка Сократа була спрямована на розвиток учнів, допомагаючи їм розвинути свій розум, мораль та характер. Вона акцентувала на індивідуальному підході до кожного учня та використанні методу запитання та відповіді для допомоги учням розуміти істину самостійно.

В Римській імперії наявна була ідея, що виховання має бути спрямоване на формування патріотичних та моральних якостей.

Виховання в Римській імперії було орієнтовано на культуру та традиції давньої Римської республіки. Римляни поклали великий акцент на виховання, вважаючи його не менш важливим, ніж військова служба [28].

Педагогіка в Римській імперії задавала вектор на формування моральної і дисциплінованої особистості, яка була готова служити державі. Виховання в Римській імперії було побудоване на двох основних принципах: дисципліна та наставництво [28]

У Римі використовувалися такі методи виховання, як читання та письмо, арфа та спів, фізичні вправи та єдиний мовний стандарт. Діти отримували основні знання з граматики, риторики, математики та музики, а також вчилися бути громадянами держави, вчитись слухати й бути покірними [28; 36].

Також велика увага приділялася наставництву. Дитина найчастіше виховувалася дома або в приватній школі за допомогою наставників, які надавали індивідуальний підхід до кожного учня. Наставники відігравали ключову роль у формуванні характеру учнів та надавали їм основи знань.

Другий етап пов'язаний з періодом Середньовіччя, коли головною ідеєю виховання була релігія. У середньовічних монастирях виховання було спрямоване на формування моральних та релігійних якостей у молоді. Католицька церква вважалася провідною в цьому питанні та забезпечувала освіту для духовенства та аристократії.

У Середньовіччі освіта дітей відбувалась у монастирях, де вони отримували навчання з граматики, логіки та релігії. Навчання було розподілене на три ступені: граматика, риторика та філософія. Діти змушені були запам'ятовувати велику кількість матеріалу та вести розумну розмову [31].

Дівчата майже не мали доступу до навчання, за винятком деяких монастирських шкіл, де їм дозволяли вчитися читанню та письму. У католицькій церкві освіта мала за мету формування правильної християнської поведінки їхніх вірувань. Діти навчалися знати біблійні історії та церковні обряди [31].

Варто зазначити, що для того часу дуже важливо було, щоб діти знайомилися з державними традиціями та законами. Вони повинні були розуміти свої права та обов'язки в майбутньому як громадяни. Усі навчальні

заклади мали строгі правила та дисципліну. Діти були змушені дотримуватися розкладу та правил поведінки. За порушення правил були накладені суворі покарання. Найбільш поширеними методами карання були:

1. Фізичне покарання. Це могло бути биття палицею, ременем, батогом або іншими предметами. Фізичне покарання було дуже поширеним і застосовувалося для більшості порушень (Рис.1).

2. Покарання у вигляді примусової праці. Діти можуть бути примушені виконувати додаткові завдання в школі або виконувати різні роботи у монастирях або у господарствах.

3. Відшкодування матеріальних збитків. Це означає, що дитина, яка завдала матеріальної шкоди, могла бути змушена відшкодувати цю шкоду.

4. Штрафи. Діти можуть бути покарані грошовими штрафами або іншими видами штрафів.

5. Позбавлення привілеїв. Діти можуть бути позбавлені деяких привілеїв, наприклад, права на певні розваги або привілеїв у школі.

6. Виселення зі школи або монастиря. Якщо дитина була особливо непокірна або не дотримувалася правил, її можуть виселити зі школи або монастиря.

Варто зазначити, що у Середньовіччі каральні заходи були дуже суворими і часто включали фізичне покарання, яке зараз вважається неприпустимим. Однак, у той час такий підхід до карання дітей вважався нормою.

Рис.1 Приклад виховання

Джерело [24;35].

Третій етап пов'язаний з початком Нового часу, коли виховання стало розвиватися як окрема галузь педагогіки. У XVIII ст. була започаткована система масової освіти, яка спрямовувалася на розвиток інтелектуальних та моральних якостей учнів. У середині XIX ст. виховання було пов'язане з розвитком наукових теорій педагогіки, таких як теорії Я.А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо та Й. Ф. Гербарта.

Четвертий етап розвитку виховання пов'язаний з XX століттям і характеризується розширенням та розвитком ідей про виховання, поширенням інноваційних підходів та зміною соціально-економічних умов.

Однією з ключових подій цього періоду є розвиток масової освіти, надавши широкий доступ до освіти більшості населення. Зараз, в основному, в усіх країнах світу забезпечується доступ до базової освіти, що стало можливим завдяки розвитку системи загальної освіти та забезпечення безкоштовної освіти для дітей.

Також у цей період поширюються нові підходи до виховання, зокрема, дитяча психологія, педагогіка спілкування, педагогіка самостійності, гуманістична педагогіка тощо. Розвиток науки про виховання призвів до створення нових технологій та методик, що сприяють більш ефективному впровадженню виховної діяльності.

У цей період також активно досліджувалися проблеми виховання та соціалізації дітей в умовах змін соціального та економічного середовища. Наприклад, дослідження теорії соціального капіталу свідчать про те, що найбільший вплив на успіх у вихованні дітей має не тільки сім'я, але й соціальне середовище та мережі, в яких вони перебувають [17].

У цілому, четвертий етап історії виховання у світі характеризується розширенням ідей та методик виховання, що базуються на наукових дослідженнях та нових технологіях.

Американська педагогіка відома своїми інноваціями та відкриттями, які мали важливий вплив на освітню систему США та світову педагогіку в цілому. Ось деякі з найвідоміших відкриттів в американській педагогіці:

1. Педагогічні методи Марії Монтесорі – італійської лікарки та педагогині, яка розробила унікальний підхід до виховання та навчання дітей. Її методи базувалися на спостереженні за дітьми та їх індивідуальними потребами, і полягали у використанні спеціальних матеріалів для розвитку рухових та когнітивних навичок дітей [25].

2. Рух реформаторів освіти – це рух педагогів та інших освітніх діячів, які у другій половині XIX століття відстоювали ідею безкоштовної загальної освіти для всіх дітей. Вони також пропагували нові педагогічні методи, такі як практична освіта та навчання за проектами [2].

3. Теорія соціального конструктивізму – це підхід до навчання та виховання, який підкреслює роль соціального середовища в розвитку людини. Згідно з цією теорією, навчання та виховання повинні створювати можливості для діалогу та співпраці між учнями, що допомагає збагачувати їхні знання та розвивати критичне мислення [35].

Погляди американських педагогів на виховання можуть різнитися в залежності від конкретних течій і напрямків, що проголошуються в американській педагогічній науці. Проте, існують деякі загальні принципи, які є ключовими для більшості американських педагогів.

По-перше, американські педагоги наголошують на індивідуальному підході до кожного учня, оскільки кожна особистість є унікальною і має свої особливі потреби та здібності. Вони вірять, що краще зрозуміти учня та допомогти йому розвиватися, ніж нав'язувати йому загальні стандарти [27, с.18].

По-друге, американські педагоги наголошують на розвитку креативності, інноваційності та самостійності. Вони вважають, що учні повинні мати можливість виражати свої думки та ідеї, розвивати свою уяву та відкривати нові можливості.

По-третє, американські педагоги наголошують на використанні інтерактивних та практичних методів навчання, які дозволяють учням активно досліджувати світ, а не просто отримувати інформацію з книжок. Вони вважають, що такий підхід допомагає зберігати інтерес до навчання та розвиває креативність та критичне мислення [27; 29].

Таким чином, у підрозділі були розглянуті історичні етапи становлення і розвитку педагогічної теорії і практики.

1.2 Становлення і розвиток козацької педагогіки

Козацька педагогіка має свої історичні корені. Її елементи сформувались під впливом козацьких військ, які існували в Україні в XV–XVI століттях. За історичними документами стало відомо, що значна частина козацтва була вихована в родинах, де як спадщину батьки передавали дітям знання та навички українського народу, які стали основою козацької культури [19с.165]

З метою розкриття основних ознак становлення і розвитку козацької педагогіки, необхідно насамперед пояснити українське козацтво як культурно-історичний феномен.

О. Андріянова зазначає, що козацький рух в Україні був однією з важливих сторінок літопису боротьби українського народу за політичну і державну незалежність [1]. За історичними документами українське козацтво виникло на Запорозькій Січі.

Д. Яворницький стверджував, що вирішальна роль козацтва в українському суспільстві стає очевидною при аналізі культурних передумов становлення ідей педагогіки теорії і практики [22, с. 313]. Українське козацтво, на думку науковця, стало організаційним чинником боротьби за збереження культурної ідентичності українського народу.

М. Левківський відзначав, що формування вільної і незламної в своїх прагненнях до свободи особистості є в центрі козацької педагогіки. Саме така людина зможе на українських традиціях громадського, політичного життя розвивати рідну культуру, будувати незалежну державу. Козацька виховна теорія плекає зумовлений конкретно-історичними обставинами тип українця, який береже родинні і загальнонаціональні цінності [10, с.124-126]

Дослідник В. Маврін стверджує, що важливою рисою українського козацтва як цілісного соціокультурного феномену було створення власної гуманістичної навчально-виховної системи. Ця система, на думку науковця, довела свою ефективність в XVI–XVII ст., а пізніше стала ще передумовою формування концептуальних засад національної педагогіки в Україні [11, с.165].

Козацька педагогіка характеризує собою систему принципів, форм і методів роботи та осередків виховання дітей і молоді за козацької доби. Козацька педагогіка формувала у них любов до рідної землі, готовність захищати її від чужоземних загарбників, духовність. Головне полягало у вихованні вільної й незалежної особистості, козака-лицаря, розумного і мужнього громадянина, захисника рідної землі, патріота України. Вихованець був носієм української ідентичності, національної гідності, волелюбності, чеснот і норм християнської моралі [13; 19].

Таким чином, виховання в козацькій педагогіці має свої коріння культурі та традиціях козацтва.

До історичних передумов виховання в козацькій педагогіці можна віднести.

1. Соціальну структуру козацтва. Козацтво було організовано на засадах демократії, рівності та братерства. Військо складалося з різних соціальних верств, від заможних козаків до простих селян. Всі козаки мали рівні права, і виховання сприймалося як відповідальність всіх козаків.

2. Військову культуру. Козацька культура була нерозривно пов'язана з військовими традиціями. Виховання в козацтві орієнтувалось на розвиток військової дисципліни, фізичної міцності та вміння боротися.

3. Релігійну традицію. Козацтво було глибоко вірним народом, і релігійні цінності були важливою складовою козацької культури. Виховання в козацтві сприймалося як процес формування духовних якостей та моральних цінностей [10, с.126-127].

М. Костомаров писав: « І не любила Україна ні царя, ні пана, а зкомпоновала собі козацтво, єсть то істее братство, куди кожний, пристаючи, був братом других – чи був він преж того паном чи невольником – аби християнин, і були козаки між собою всі рівні, і старшини вибирались на раді і повинні були слугувати всім по слову Христовому, і жодної помпи панської і титула не було між козаками. І постановило козацтво: віру святую обороняти і визволяти ближніх своїх з неволі. І день ото дня росло, умножалося козацтво і незабаром були б на Вкраїні усі козаки, усі вільні і рівні, і не мала б Україна над собою ні царя, ні пана, опріч Бога єдиного, і, дивлячись на Україну, так би зробилось і в Польщі, а там і у других слов'янських краях. Україна... держалась закону Божого, і всякий чужестранець, заїхавши в Україну, дивувався, що ні в одній стороні на світі так щиро не моляться Богу, ніде муж не любив так своєю жони, а діти своїх родителів. [...] Тоді на Україні з'явилися братства, такі, як були у перших християн, і всі, записуючись у братство, був би він пан чи мужик, називались братами. А се для того, щоб бачили люде, що в Україні

осталась істинная віра і що там не було ідолів, тим там і ересі жодної не з'явилося» [8, с.24–25].

Ще однією важливою передумовою виховання в козацькій педагогіці є національна свідомість та патріотизм українського народу. Козацтво було не тільки військовою організацією, але й етносоціальною спільнотою, яка мала свою історію, культуру, звичаї та традиції.

Українські козаки прагнули захистити свою національну самобутність, що вимагало певних пізнавальних, етичних та моральних якостей. Крім того, козацький устрій передбачав рівність усіх членів громади перед законом, принципи справедливості, громадської дисципліни та відповідальності, що потребували виховання відповідних якостей.

Особливу роль у вихованні козаків відігравали родина, національна культура та релігія. Родина була важливою соціальною та моральною інституцією, де діти засвоювали правила моральності, поваги до старших, любові до Батьківщини та нації. Культура і релігія також відігравали важливу роль у формуванні менталітету та світогляду козаків.

Усі ці передумови сприяли формуванню у козаків таких рис, як високий патріотизм, мужність, громадська свідомість, дисципліна, відповідальність та інші, що відіграли важливу роль у формуванні козацької педагогіки та методів виховання.

Відзначимо, що характерною особливістю козацького виховання був його високий рівень родинності, який забезпечував ідеї та засоби козацької духовності, народної педагогіки, звичаї та обряди, здобутки християнської моралі [10].

Становлення козацької педагогіки відбувалося на ідеях, морально-духовних цінностях козацької філософії, лицарської моралі, правосвідомості, козацького демократичного устрою і звичаїв. Козаки демонстрували єдність слова і діла, ідеї та чину.

Таким чином, козацька педагогіка для українського народу – історично важлива, адже вона становить одну з вагомих підвалин сучасної національної

системи виховання підростаючого покоління та освіти населення. Її слід розуміти як унікальне явище народної мудрості, складовою і невід'ємною частиною національної освітньої системи.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

2.1 Зміст, форми і методи козацької педагогіки

Зміст козацької педагогіки полягає в тому, що українські козаки створили національну козацьку систему освіти і виховання дітей. Її ланками були січові, сотенні і полкові школи, чотири ступені козацько-лицарського виховання дітей і молоді: дошкільне родинне, родинно-шкільне, підвищена і вища освіта.

Проаналізуємо особливості козацької педагогіки.

О. Гурова зазначає, що козацька система виховання характеризується синтезом монастирської та народної педагогіки. Метою такої педагогіки, на думку дослідниці, є духовний розвиток особистості майбутнього лицаря рідної землі, воїна Христового (за християнською мораллю). Відповідно до мети потім формулювалися і завдання. До таких завдань можна віднести такі: закласти міцні основи православної віри; дати майбутньому воїну значну фізичну підготовку; виховати високі людські якості, засновані на любові до Бога та ближнього; сформувати готовність до самопожертви заради головної життєвої мети християнства – досягнення Царства Небесного [5].

Формування високих якостей особистості здійснювалося під впливом численних соціальних факторів (економічних, культурних, моральних, правових та ін.) козацького життя, завдяки чому культурність, освіченість і вихованість ставали невід’ємними складовими характеру козаків.

Свої розвивальні й виховні функції козацька педагогіка виконувала у процесі формування численних і стійких козацьких об’єднань – гуртів, братств, побратимств, товариств та інших громад. Заслужують на повагу вірність і відданість козаків, зокрема тих, що браталися між собою, вони часто йшли один за одного на тортури і навіть на смерть. У козацькому середовищі зародилася і набула розвитку лицарська мораль. Її принципи та норми були непорушними для всієї козацької спільноти – гетьмана, старшини і рядових

козаків. Козацькій моралі була притаманна глибока людяність, діяльна доброта, милосердя, здатність жертвувати власним добробутом в ім'я перемоги добра над злом, торжество козацької правди.

Козацька мораль вбирала в себе досягнення предків-язичників, рідного народу і християнства, одухотворяючи їх загартованим у специфічних життєвих умовах українським менталітетом.

Козацтво було непримиренним до тих, хто плямував духовні цінності, завдавав шкоди народу, державі, козаки оберігали не лише свій соціальний стан, еліту суспільства, а й усю українську націю, представників інших народів.

В. Маврін визначив, що суб'єкт-суб'єктна модель соціальних відносин, притаманна козацькому товариству, репрезентувалася у моделі учнівського самоврядування. Підростаюче покоління сучасних захисників України наслідувало «найкращі риси демократичної організації життя дорослих козаків, які самі обирали старшину: гетьмана, осавулів і сотників, усі важливі питання вирішували на раді, реально втілювали принцип народовладдя» [11, с.175].

Козацька система навчання була зорієнтована на військову підготовку та практичні навички, які передавалися з батька на сина, або від старших козаків до молодших.

М. Грушевський зазначав «це найбільш яскравий і цікавий період українського життя і з погляду українця-потомка, і з погляду стороннього дослідника-історика» [4].

Запорізька Січ не мала аналогічній структуру у світі. Вона стало лоном для творення гетьманів, військових діячів, митців, просвітники.

Розгляньмо систему навчання в козаків.

Система навчання в козаків була орієнтована на практичне використання знань та вмінь в повсякденному житті та військовій діяльності. Вона включала низку елементів, які були спрямовані на розвиток різних аспектів особистості козаків.

Основні складові системи навчання в козаків:

Підготовка до військової діяльності. Козаки навчалися різним аспектам військової підготовки, таким як вогнева підготовка, тактика, стрільба, бойові мистецтва, марші та багато іншого. Це допомагало забезпечити ефективну оборону свого народу та країни. Кожен козак повинен від народу навчитись, що знать всякий справжній козак, а саме: стріляти з мушкета і крізь приціл з лука, убій вести, коня верхати, пішки ходити, на карачах повзати, нічної стережі держати, сонце з води знати, дорогу за зірками знати, на лелечах плавати, гуртом діяти, узгодження досягати [4, с. 2].

1. Навчання ремеслу та сільському господарству. Козаки навчалися різним ремеслам, таким як ковальство, шкіряне ремесло, кераміка та інші, а також сільському господарству, що допомагало забезпечувати самодостатність козацького війська та підвищувало його економічну самодостатність. Ремесла та землеробство становили складову частину навчання козаків. Кожен козак повинен був знати ремесло, що його забезпечувало засобами існування та військової діяльності. Ремісники і фахівці в сільському господарстві перебували в числі авторитетних осіб у козацькому товаристві, оскільки вони забезпечували козаків потрібними засобами і інструментами [19, с. 61].

2. Релігійне навчання. Козаки навчалися християнській моралі та доктрині, що сприяло формуванню етичних принципів та покращенню відносин між людьми. Найбільшим навчальним закладом для козаків була церква, яка слугувала не тільки місцем богослужіння, але і осередком освіти. Церковні школи навчали грамоті, читанню та релігійним доктринам, а також виховували козаків у дусі православної моралі та поваги до церковних святинь та традицій [8; 21].

Виховання мужності, дисципліни та відповідальності. Козаки навчалися бути мужніми, дисциплінованими та відповідальними. Це досягалося шляхом відповідного виховання, стимулювання внутрішньої мотивації та формування високих моральних принципів.

Тогочасна система освіти мала 3 ступені: початкова, середня, вища (Рис.

2)

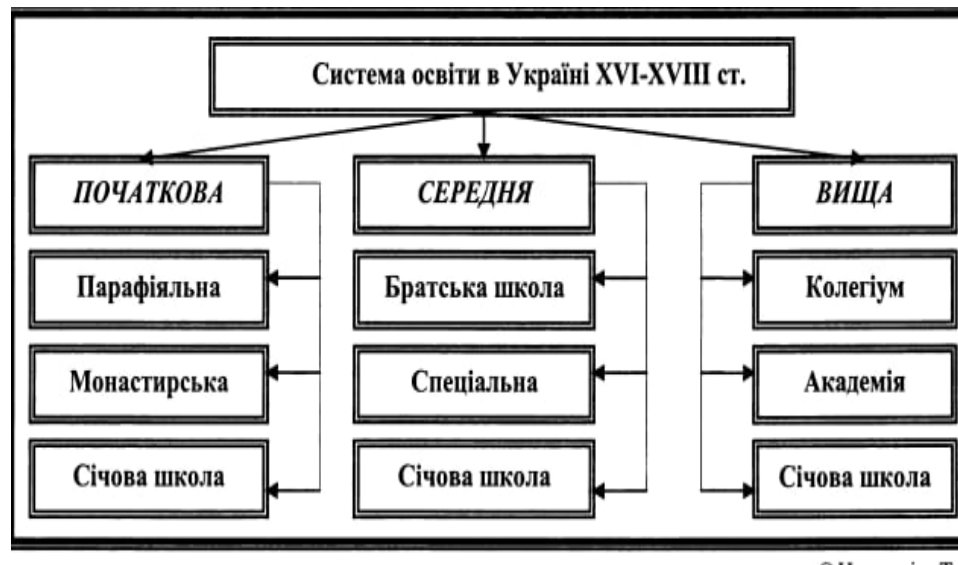

Рис.2 Система освіти в Україні в 15–18 ст.

Джерело [21].

Зазвичай, після досягнення певного віку, діти козаків починали вчитися у січових школах, де їм надавали загальну освіту, а також навчали військовій справі та ремеслу. У цих школах було організовано систему ротації, коли старші учні виконували обов'язки вчителів для молодших учнів. Також, учні мали можливість вчитися від священників, які забезпечували релігійну освіту.

Головним учителем січової школи був ієромонах-уставник (дидаскал) – вихованець Київської академії або ж тієї самої січової школи.

А. Скальковський писав, що ієромах Леонід вивіз більше 100 дітей і інше місто, бо на той час набирала обертів моровиця. З цього можна стверджувати, що дидаскал були глибоко духовними та небайдужими людьми, займались не тільки своїми прямими обов'язками(вихованням дітей), а й справами гуманного штибу [20, с. 205].

На останні роки існування Запорозької Січі існувало близько 40 початкових шкіл.

Важливою частиною освіти у козаків було підготовка до військової служби, яка проходила через систему підрядності і військових зборів.

Також, діти козаків навчалися ремеслам та сільському господарству, що допомагало їм стати більш самодостатніми в майбутньому житті. Вступ до школи був переважно для дітей козаків вищого чину. «Грамота Сигізмунда III» фіксує створення церкви зі школою у 1619 році. Але найціннішою прикметою таких шкіл було те, що засновувалися вони за ініціативою сільської громади, яка, розуміючи потребу навчання дітей, запрошувала вчителя, утримувала його й давала помешкання під школу [18].

Павло Алеппський писав: «Починаючи цим містом, себто по всій козацькій землі, ми помітили прегарну рису, що нас дуже дивувала: всі вони, за малими винятками, навіть здебільшого їхні жінки та дочки, вміють читати та знають порядок богослужби й церковний спів. Крім того, священники вчать сиріт та не дозволяють, щоб вони тинялися неуками по вулицях. У козацькому краю, у кожному місті і селі побудовані доми для бідних і сиріт. Хто туди ходить, дає їм милостиню, – не так, як у Молдовським або Волоським краю, де вони юрбою ходять по церквах і не дають людям молитися» [21, с.217].

Одержати середню освіту козаки могли після закінчення січових шкіл. Основним джерелом середньої освіти стали братські школи. Братські школи були організовані у вигляді громадських організацій, які об'єднували вчителів та батьків. Перша братська школа з'явилась у Львові у 1586 році. У 1615 році така школа з'явилась у Києві. Братства мали національно-релігійний характер. Головою братства був обраний голова, який відповідав за фінансові питання та розвиток школи. Крім того, учні відігравали важливу роль у житті братства, допомагаючи вчителям та збираючи кошти на розвиток школи. Навчання у братських школах було безкоштовним, але учні повинні були брати участь у діяльності громади та допомагати в роботі на благо спільноти. Братські школи були досить ефективними у формуванні громадської свідомості та національної ідентичності серед козаків. Київська братська школа стала родоначальницею славетної Київської академії і єдина з усіх братських шкіл досягла вищого ступеня. «Києво-Могилянська академія була тим засобом, за допомогою якого українці здійснювали селективний синтез духовних надбань,

досягнень науки і культури Заходу і Сходу Європи, сприймали, переосмислювали і засвоювали ті з них, які відповідали їх власним культурним традиціям і потребам» [14, с.12].

Програма школи передбачала викладання слов'янської, книжкової української, грецької, латинської і польської мов, а також граматики, піітики, риторики, філософії, арифметики, геометрії, астрономії, історії, музики [6].

За часів кошового Петра Калнишевського існувало три спеціальних і 16 загальноосвітніх парафіяльних шкіл при церквах у центрах паланок, слободах, селах. У школах при Святопокровській січовій церкві діти від 12 до 17 років навчалися письму, «цифірі», закону Божому, українській та старослов'янській мовам, іншим наукам. Загальне управління всіма школами зосереджувалося у руках кошового отамана, отже, в останнє 218 десятиріччя існування Запорозької Січі - у кошового отамана Петра Калнишевського [20; 21].

Вищу освіту козаки отримували у колегіумах. Колегіуми у козаків були спеціальними школами, де навчалися діти козаків та інших шляхетних осіб. Колегіуми надавали вищу освіту, викладали мови, математику, історію, географію та релігійні науки. Деякі з колегіумів також надавали освіту з медицини та інших професій.

Колегіуми у козаків з'явилися в XVII столітті та були розташовані в різних містах України, таких як Київ, Чернігів, Черкаси та інші. У колегіумах навчання відбувалося за латинською мовою, оскільки ця мова була вважалася міжнародною мовою науки та культури того часу. Колегіуми були фінансово підтримані шляхетними особами та церквою. У козацьких колегіумах навчання було безкоштовним для дітей козаків, але шляхетні особи мали заплатити за навчання своїх дітей.

Колегіум виступав у ролі провідника між західною та східною цивілізаціями. Учні мали декілька методів, з а допомогою яких дізнавались про культури.

Первинно це була лекція викладача. Більше інформації студенти могли дізнатись в бібліотеці та в книгозбірнях професорів. Також важливу роль у навчанні мало листування.

В. Ніжик писав: «Загалом, важко знайти на мапі західної, південної чи північної Європи таку країну, де б не побували і де б не вчилися вихованці Києво-Могилянської академії: це і Франція, й Іспанія, й Англія, і Голландія. А найчастіше, притому для багатьох, це була спочатку Італія, університети Падуї, Болоньї, Флоренції, в яких знайомилися з герменевтичними опрацюваннями творів отців церкви, античних авторів, ідеями гуманізму, а на зворотному шляху— навчальні заклади Німеччини, де опановували точні науки, медицину, східні мови, осмислювали реформаційні віяння, особливо — на основі перекладів та філологічно критичного тлумачення Біблії.» [14, с. 13].

З вищезазначеної цитати можна зробити висновок, що вихованці академії були доволі ерудованими людьми та знавцями багатьох мов.

Колегіум був важливим елементом їх освіти та культури. Вони допомогли козакам засвоїти нові знання та удосконалити свої навички. Крім того, колегіуми дали можливість козакам створити власну культуру та літературу, що стала важливою складовою української культури.

2.2 Рекомендації педагогам з використання особливостей козацької педагогіки у власній професійній діяльності

Козацька педагогіка в українській освіті застосовувалася впродовж багатьох століть, поступово збагачувалася новими науковими ідеями, морально-духовними цінностями тощо.

На ідеях і традиціях українського козацтва виховувалися січові стрільці, вояки ОУН-УПА, які в першій половині і в середині ХХ ст. Героїчно виборювали самостійну Українську державу.

Педагогіка сучасного часу, перебуваючи в глибокій кризі, не має науково обґрунтованої складової, ніж козацька педагогіка, яка б із таким визнаним громадськістю успіхом, високою ефективністю пробуджувала в

учнівської і студентської молоді віру у майбутнє, формувала глибокий український патріотизм, історичну пам'ять, національну свідомість.

Війна, що триває з 2014 року, змусила розплющити очі українському народові. Нагальним у педагогіці стало продукування патріотичного виховання. На жаль, в довоєнний час була частка населення, що плазувала перед агресором та намагалась його мавпувати. Ба більше, продовжувалось це і до повномаштабного вторгнення.

Ідеї козацької педагогіки зараз дуже актуальні. Козаки сформували доволі чіткий та зрозумілий алгоритм, який викладачі/вихователі повинні використовувати у наших реаліях. Найхарактернішою ознакою цієї педагогіки є шляхетне та духовне життя нації, навіть при скрутних життєвих обставинах(феодална розбробленість, закріпачення). Козаки були тими аристократами, вершками суспільства, якими можна пишатись у будь-який час.

Також важливим пунктом у козацькій педагогіці був демократичний підхід до навчання. Викладачі заохочували дітей до самоврядування та спільної праці. Ці ідеї треба використовувати і в сучасному освітньому процесі.

ВИСНОВКИ

У першому розділ обґрунтовано, що козацька педагогіка є системою принципів, форм і методів роботи та осередків виховання підростаючого покоління за козацької доби.

Доведено, що характерною особливістю козацької педагогіки було те, що вона діяла не лише в родинному вихованні та навчальних закладах різного типу, а й у повсякденному житті українського народу. Козацьку педагогіку слід розуміти як унікальне явище народної мудрості, складовою і невід'ємною частиною сучасної національної освітньої системи.

Значна культурно-історична заслуга українських козаків полягає в тому, що вони створили національну козацьку систему освіти і виховання дітей. Її ланками були січові, сотенні і полкові школи, чотири ступені козацько-лицарського виховання дітей і молоді: дошкільне родинне, родинно-шкільне, підвищена і вища освіта.

Загалом, можна зробити висновок, що козацька педагогіка мала свої особливості та передові методи навчання, які були на той час дуже високими для своєї епохи. Наприклад, братські школи та колегіуми сприяли розвитку креативності та самовираження молоді, навчали різноманітним професіям та передавали знання з різних галузей, включаючи мови, математику, історію та географію.

Також козацька педагогіка сприяла формуванню військово-патріотичних якостей у молоді, виховувала дисципліну та вміння працювати в команді. Крім того, в козацьких школах та колегіумах було високе вимогливе ставлення до навчання та виховання молоді, що також сприяло їхньому успіху та досягненням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андріянова О. Модель виховної системи на засадах козацької педагогіки. Сучасна шк. України. 2011. №5. С. 63- 70.
2. Березівська Л.Д. Шкільна реформа 60-х років XIX ст.: причини, хід і напрями // Шлях освіти. - 2004. - №4. - С.38-42.
3. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці: «Букрек». 2018. 320 с.
4. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 7. — Київ-Львів, 1909. — 628 с.
5. Гурова О. Українська козацька педагогіка. 2005. URL: <https://osvita.ua/sch>
6. Історія України в особах: IX—XVIII ст. /В. Замилинський (кер. авт. кол.), І. Войцехівська, В. Галаган та інК.: Україна, 1993 — 396 с.
7. Історія України / І. П. Крип'якевич; відп. ред.: Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. – Львів: Світ, 1990. – 519 с.
8. Костомаров М. І. Закон Божий: /Книга буття українського народу/. — К.: Либідь, 1991. — С. 24.
9. Кузь В.Г., Руденко Ю., Губко О: «Українська козацька педагогіка і духовність ».Умань .1995.
10. Левківський М. В. Історія педагогіки: підручник. Київ: ЦУЛ. 2003. 360 с.
11. Маврін В. Витоки становлення педагогіки життєтворчості особистості у вітчизняній освіті (XVI – початок XX ст.). Історико-педагогічний альманах. 2017. № 1. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4833.1.2017.153327>
12. Малеоісик М. Школа в Запорозькій Січі: Культуролог. студії// Українська культура. -1996. -2. С. 34-35.

13. На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст. : монографія / Л. Ю. Посохова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 400 с
14. Нічик В. М. Києво-Могилянська академія і німецька культура. – К., 2001. – С.
15. Основи психології і педагогіки: Консп. лекц. / Н.Г. Лебедева, О.Т. Джузелюк, Д.О. Самойленко. – Алчевськ: ДонДТУ, 2009. – 174 с.
16. Педагогічні ідеї А.С. Макаренка за рубежом // Інноваційність ідей А.С. Макаренка в педагогіці XXI століття / за ред. О.А. Дубасенюк : монографія. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012 – С. 243-12
17. П'єр Бурдьє, Лоїк Вакан. Рефлексивна соціологія. Частина II: Чиказький воркшоп / Переклад з англ. Анастасії Рябчук. — Київ: Медуза, 2015. — 224 с
18. Полонська-Василенко Н. Історія України. - Т.2. - К.: Либідь, 1995. - 608 с.
19. Руденко, Юрій .Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність. Мауп. 2007р. 384с
20. Скальковський А. О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького. - Дніпропетровськ: Січ, 2003. -678с
21. Т. В. Недосекіна СИСТЕМА ОСВІТИ В УКРАЇНІ У ХУІ-ХУІІІ СТОЛІТТЯХ
22. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків / Пер. з рос. І. І. Сварника. ool/method/upbring/1097// Львів: Світ, 1990. 319 с.
23. Angrist, J. D., & Lavy, V. (2001), Does Teacher Training Affect Pupil Learning? Evidence from Matched Comparisons in Jerusalem Public Schools, Journal of Labor Economics, pp. 343-370.
24. Bayerische Staatsbibliothek, Munich
25. E. Mortimer Standing (1998). Maria Montessori, Her Life and Work
26. Garland R., Ph.D. The Education System In Ancient Greece

27. Special needs in the classroom A teacher Education Guide Mel Ainscow
28. Bonner, Stanley F. 1977. *Education in Ancient Rome: From the Elder Cato to the Younger Pliny*. Berkeley: Univ. of California Press
29. King, A. (1993). From sage on the stage to guide on the side. *College Teaching*, 41 (1), 30 – 35.
30. Gower, Timothy (2008). *Princeton Companion to Mathematics*. Princeton University: Princeton University Press. pp. 200–208
31. Luke Rosa Studens of History
32. Miller, Mitchell H. *Plato's Parmenides: The Conversion of the Soul*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1986.
33. Musset, P. (2010), “Initial Teacher Education and Continuing Training Policies in a Comparative Perspective: Current Practices in OECD Countries and a Literature Review on Potential Effects”, OECD Education Working Papers, No. 48, OECD Publishing
34. Peter L. Berger and Thomas Luckmann *The Social Construction of Reality A Treatise in the Sociology of Knowledge*
35. "The Romans – Education" History on the Net 2000-2023, Salem Media.
36. *Suspended Animation Pain, Pleasure and Punishment in Medieval Culture*, Robert Mills